

Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Aile Görüşleri

Gölbeyaz Ünlüer*

Makale Geliş Tarihi: 17/11/2020

Makale Kabul Tarihi: 24/08/2021

DOI: 10.35675/befdergi.827264

Öz

Çocukların topluma uyum sağlamaları açısından bir takım yaşamsal becerileri edinmeleri son derece önemlidir. Bu becerilerden biri de empati becerisidir. Bu araştırmacının amacı, Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasına yönelik aile görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Araştırmada durum çalışması modeli kullanılmıştır. Veriler ilkökul 4.sınıf öğrenci ailelerinden açık uçlu soru formuyla toplanmış ve betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; ailelerin %52.20'si empati kavramını "kendini karşıdakinin yerine koymak" biçiminde tanımlamakta olup, %20.30'u "çocuklarının yardıma ihtiyacı olan birini gördüklerinde empatik davrandığını", %19.03'ü "sen olsaydın ne yapardın sorusuyla empati becerisini geliştirdiğini", %55.37'si "empati etkinliklerinden haberdar olmadığını" ve %27.48'si "okuldaki etkinlikler hakkında bilgi almak istediklerini" belirtmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Beceri eğitimi, empati, sosyal bilgiler

Family Views Regarding Teaching Empathy Skills in Social Studies

Abstract

It is extremely important for children to acquire some skills in order to adapt to society. One of these skills is empathy. The aim of this research is to reveal family views on gaining empathy skills in Social Studies. Case study model was used in the research. The data were collected from the families of 4th grade primary school students with an open-ended question form, analyzed with descriptive analysis technique. As a result of the research; 52.20% of families define empathy as "putting yourself in the other person's place", 20.30% of them "behave empathetically when they see someone in need of help", 19.03% of them said that "they developed their empathy skills with the question of what would you do if it were you", 55.37% of them state that "they are not aware of empathy activities", 27.48% of them state that "they want to receive information about activities at school".

Keywords: Skill training, empathy, social studies

* Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, Türkiye, g.unluer@hotmail.com, ORCID:0000-0003-1759-6042

Kaynak Gösterme: Ünlüer, G. (2022). Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Aile Görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(35), 821-843.

Giriş

Çocukların topluma ve çevreye uyum sağlaması için bir takım yaşamsal beceriler edinmeleri gerektiği bilinmektedir. Bu yaşamsal becerilerden bir tanesinin de empati becerisi olduğu söylenebilir. Önceleri, empati bir karakter özelliği olarak düşünülmekte iken, artık empatinin öğretilebilecek ve öğrenilebilecek bir beceri olduğu kabul edilmektedir (Pala, 2008). Empati becerisinin bireylere kazandırabileceği duyarlılık, hoşgörü, yardımseverlik, demokratik kişilik, sosyal olay ve durumlara geniş bir bakış açısıyla bakabilme gibi kişisel özelliklerle, bu özelliklerin toplumdaki bireylerin birbirleri arasındaki ilişkilere yapacağı etkiler, bu beceriyi, yeni nesillere kazandırılması gereken bir beceri olarak bir adım öne çıkarmaktadır (Kabapınar, 2005, s.138).

Empati kelimesini ilk kez kullanan Alman psikolog Lipps (1897) bireyin iletişim kurarken nesnelere, kendisine ve diğer bireylere ait bilgilere sahip olması gerektiğini belirterek, bu özelliği empati olarak ifade etmiştir (Gürüz & Eğinli, 2014). Eisenberg ve Strayer (1987) empatiyi, bir başkasının duygusal durumuna ve bilişsel konumuna cevap olarak ortaya çıkan ve bu durumlarla paralellik gösteren bir tepki, Dökmen (2002), bir bireyin, başka bir bireye ait duygu ve düşünceleri doğru bir biçimde anlama çabası, Keen (2007), başkalarının duyguları ile bu duygulara neden olan etkenleri tanımak, bireyin duygusal deneyimine bir parçası olmadan katılmak, Goleman (2011) kendi duygularını tanımak, yönetmek aynı zamanda başkalarının duygu, istek ve ihtiyaçlarına karşı gösterilen duyarlılık olarak tanımlarken, bu kavram, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, kendini duygu ve düşüncede bir başkasının yerine koyabilme biçiminde (TDK, 2018) yer almaktadır.

Chambers (2000), empatinin 3 aşamadan oluştuğunu, bu aşamaların empati kuran bireyin karşısındakinin duygularını anladığı duygu anlayışı, empati kuran birey ile diğer bireyin duygu ve düşüncelerini karşılıklı olarak paylaştığı bilgi anlayışı ve empati kuran bireyin, diğer bireyin duygu ve düşüncelerini ifade ettiği birleştirilmiş duygu-bilgi-davranış anlayışı olduğunu dile getirmektedir (Akt. Gürüz & Eğinli, 2014).

Empati, duygulara cevap verilmesi, bireylerin hissettiklerinin paylaşılması ve onların tıpkı aynada görünüyor gibi yansıtılması olup, diğer insanlarla iyi ilişkiler kurulmasını, insanları anlamayı ve onların duygularını paylaşmayı sağlamaktadır (Krznaric, 2008). Empati aynı zamanda, ilişkileri düzenlemeye, iş birliğini ve grup uyumunu desteklemeye hizmet eden temel bir insan kapasitesidir (Rieffe vd., 2010). Empati becerisi, bireylere her insanın aynı düşünceleri benimsemediği, her bireyin farklı bakış açıları olabileceği gibi duygu ve düşüncelerin de farklı olabileceğini göstermektedir (Dev, 2010, s.22).

Toplumsal yaşamda empati eksikliği olan bireylerin artması, beraberinde çatışma ve problem risklerini getirmekte, oysa empati becerisi gelişmiş bireyler çevrelerindeki bireylere karşı duyarsız kalmamakta, onların haklarına çoğunlukla saygı duymaktadır

(Arslan, 2016). Empati becerisinin, bireyler arasındaki iletişim problemlerini azaltarak daha olumlu ilişkilerin kurulmasına katkı sağladığı; toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve yardımlaşma gibi davranışları artırırken; saldırganlık da dahil diğer anti sosyal davranışları azalttığı ve çocukların akademik başarılarını yükselttiği belirlenmiştir (Ünal, 2007). Empati ile bireyin öznel dünyasındaki yaşantılarının başka birisi tarafından ifade edilmesi sonucunda, birey daha önce bilincinde olmadığı içsel yaşantılarını fark etmeye, sorunlarının kaynağını ve çözüm yollarını görmeye başlamakta ve bu sayede etkili problem çözme öğrenmektedir (Özcan vd., 2003, s.109) Empatik bireyler, olumlu iletişim kurabilmekte ve problemlerin üstesinden gelmede daha doğru kararlar alabilmektedir (Türnüklü, 2004). Bu beceri sayesinde bireyler, toplumsal yaşamda daha kolay kabul görmektedir (Genç & Kalafat, 2010). Empatik anlayışla, bireyler birbirleriyle daha kolay anlaşmakta ve bu sayede kendilerini değerli hissetmektedirler (Yüksel, 2004, s.343). Empati becerisi gelişmiş çocuklar yaşamlarında mutlu ve sorumluluk sahibi bireyler olurken, özellikle erkek çocukların daha az saldırgan davranışlarda bulunduğu görülmekte, bu beceriyle birey çevresindeki kişilerde iyi ve olumlu olanı görmeye başlamaktadır (Karagüven, 2015, s.190). Yılmaz'ın (2016, s.4) Adams'tan (1983, s.204) aktardığına göre empati becerisi, insanları anlayabilme, onları yargılamama, paylaşma, yardımlaşma, sorumluluk alma gibi diğer becerilerin bireyde yerleşmesinde de etkilidir. Roberts ve Strayer (1996), empati becerisi gelişmiş olan çocukların empati becerisi daha az gelişmiş akranlarına göre, iş birliğine açık olup birbirleriyle yardımlaşabildiğini, arkadaşları arasında daha çok kabul gördüğünü belirtmektedir (Yüksel, 2004). Empati becerisi yüksek bireylerin olumlu ruhsal gelişime sahip oldukları, özsayıgı düzeylerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir (Kalliopuska, 1992). Empatik bireylerin çevreleri tarafından sevilme olasılıklarının da arttığı bilinmektedir (Alisinanoğlu & Köksal, 2000).

Hoffman (1979, s.958-966), empati gelişim aşamalarını sıkıntı reaksiyonu aşaması (0-1 yaş), bireyin sürekliliği aşaması (1-2 yaş), rol alma aşaması (2-10 yaş) ve empati aşaması (10 yaş-yetişkin) olmak üzere dört grupta inceleyerek, on yaşın üzerindeki çocukların empati gelişiminin son aşamasında bulunduğunu ve bu yaştan sonra empati becerisinin yaşla birlikte gelişim göstermediğini ancak eğitim yoluyla gelişim sağladığını belirtmektedir. Altı yaşından sonra çocukların empatik davranışlar sergilediği gözlemlenmektedir (Köksal, 2005). Truax ve Mitchell (1971) de, küçük yaşlardaki empati kurma çabalarının önemli olduğunu ve ilerideki empati eğitimi için de bu çabaların bir temel oluşturduğunu ileri sürmektedir (Akt. Karagüven, 2015, s.191). Çocuğun doğduğu andan itibaren yetiştiği ortamın aile ortamı olduğu dikkate alındığında, empati gelişiminin başladığı birincil ortamın aile ortamı olduğu söylenebilir. Bundan dolayı, ailede bu becerinin temellerinin atılması oldukça önem taşımaktadır. Kalliopuska ve Titinen'e (1991) göre, ebeveynlerin empatik becerileri çocukların empatik becerilerinin gelişimi üzerinde etkili olmaktadır. Feshbach (1990) empatik becerisi düşük olan ebeveynlerin çocuklarının da empatik becerilerinin düşük olduğunu vurgulamıştır. Sayın (2010) çocukların empati beceri düzeyleri ile anne-

babanın kabul/ilgi düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu, anne-babasından kabul/ilgi görme düzeyi yüksek olan çocukların empati beceri düzeylerinin de yüksek olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, anne-babanın çocuğa empatik davranmasının yanı sıra, çocuğun yanında başkalarına da empatik davranması, çocuklarda empatinin ve prososyal davranışların gelişimi açısından son derece önemlidir (Cotton, 2001).

Rogers (1975), empatinin en hızlı empatik ortamda öğrenildiğini belirterek, ailelerin, öğretmenlerin, terapistlerin çocuğun empati becerisinin gelişimine destek olabileceklerini belirtmiştir. O halde, ailede başlayan empati eğitiminin destekleneceği diğer bir ortam da okul ortamıdır. Empatik anlayışın olduğu bir okul ortamında eğitilen öğrenciler, büyük bir olasılıkla kendilerini öğretmenlerine daha yakın hissetmekte, onu sevip, ona güvenmekte ve hatta ondan etkilenmektedirler (Kuzgun, 2000, s.108). Çünkü, empatik anlayışın hakim olduğu bir sınıfta öğretmen, öğrencileri kendi bakış açısı doğrultusunda yönlendirmeden, kendi dünyasındaki görüşlerini öğrencilere empoze etmeden her bir öğrenciyi olduğu gibi içtenlikle kabul etmektedir (Özgan, 1999, s.3). Empati kurabilen öğretmen durumunda; öğrenciler kendilerinin önemsendiğini görerek kendilerini değerli hissedebilmekte, özsaygılarının oluşmasına, gelişmesine yardımcı olmakta ve bu durum da öğretmenlerin, sadece öğrencilerin bilişsel gelişimlerine değil, kişilik gelişimlerine de katkı sağladığı anlamını taşımaktadır (Karaman, 2018).

Okullarda empati eğitimi dersler aracılığıyla verilmektedir. Bu derslerden bir tanesi de Sosyal Bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersi programının yapısı gereği empati becerilerine dayalı etkinliklere en çok ihtiyacı olan derslerden biridir (Coşkun Keskin, 2007). Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersi, bu becerinin geliştirilebileceği en uygun derslerden biri olarak görülmektedir (Morris, 1998, s.13). Çünkü Sosyal Bilgiler dersinin temel yaklaşımı, bilgi, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılarak onların toplumda etkin bir vatandaş olmalarını sağlayarak, bireyleri en iyi şekilde yaşama hazırlıklı hale getirmektir (Çelikkaya vd., 2019, s.114). Bireylerin yaşamlarındaki pek çok sorunun temelinde empati eksikliği olduğu dikkate alınırsa empati becerisinin ne kadar önemli olduğu ve empatiye dayalı etkinliklere daha çok yer verilmesi gerektiği önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Ütkür, 2018, s.388). Feshbach ve Feshbach (2009), empatik çocukların kendilerini kurgusal ve tarihsel metinlerde tasvir edilen karakterlerin rolüne girmede iyi olduklarını belirtmekte, özellikle okuma, Edebiyat ve Sosyal Bilgiler derslerinde empati ile işlerin kolaylaştırılabileceğini savunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde empati eğitimi ile toplumsal yaşamla bütünleşmiş, demokratik ilkelere uyan, topluma duyarlı, yenilikçi, değişime açık bireyler yetiştirilebilir (Akdağ, 2008). Bu beceriye ilk kez, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer verilmekle birlikte, empati becerisinin 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda da öğrencilere kazandırılması gereken 27 beceri arasında da yerini koruduğu görülmektedir. Empati becerisi, 4.sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın (2017) "Birey ve Toplum" öğrenme alanı ile "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında yer almaktadır (MEB, 2018).

Toplumsal yaşamda vazgeçilmez olan empati becerisinin küçük yaşlardan itibaren ailede temelini atılıp, okulda desteklenmesi, empati becerisinin gelişim sürecinde, aile ve öğretmenlerin iş birliği içinde olmalarını gündeme getirmektedir. Bundan dolayı, ailelerin empati becerisi ile ilgili görüşlerinin alınması dikkate değer görülmektedir. Bu çalışmanın, çocuklara kazandırılması öngörülen empati becerisi hakkında aile görüşlerinin bilinmesinin, ailelerin çocuklarına bu becerinin verilmesinde bir rol model olmalarının sağlanması bakımından önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Bu noktada Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması gereken becerilerden olan empati becerisinin aile görüşlerine göre ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu amaç ışığında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ailelerin empati kavramına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Ailelerin çocuklarının hangi durumlarda empatik davrandıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Ailelerin çocuklarına empati becerisini kazandırmaya ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Ailelerin Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Ailelerin empati becerisinin daha iyi kazandırılmasındaki önerilere ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi bölümleri yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, 4.sınıf öğrenci ailelerinin Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması gereken empati becerisinin kazandırılmasına ilişkin görüşlerinin ortaya konulması amacıyla durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlanmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 öğretim yılında bahar döneminde, Eskişehir ili Tepebaşı ilçesinin bir devlet ilkokulundaki 4.sınıf öğrencilerinin aileleridir. Okulda 4'ü sabahçı, 4'ü öğlenci olmak üzere 8 tane 4.sınıf vardır. Bu 4.sınıfların her birinden rastgele örnekleme ile 15 aile seçilmiş ve veri toplama aracını doldurmaları

istenmiştir. Veri toplama aracı 120 aileye uygulanmıştır. Eksik bırakılan, gelmeyen ve boş gelen formların araştırma kapsamı dışında tutulmasıyla 100 formun araştırma kapsamına alınmasına karar verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler açık uçlu soru formu ile toplanmıştır. Açık uçlu soru formu nitel araştırma yöntemi için kullanılan literatürde “open-ended questions” olarak geçmekte olup, yanıtların yazılı olarak verildiği bir tekniktir (Creswell, 2012). Soru formu beş açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Soru formu önce araştırmacı tarafından taslak olarak hazırlanmış, daha sonra formun geçerlilik çalışması için Sınıf Eğitimi alanında görev yapmakta olan üç öğretim elemanı ve iki sınıf öğretmenin görüşleri alınmış, yapılan düzeltmelerle forma son biçimi verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği için ise, ailelerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar araştırmacı ve yine alandan üç uzmanla incelenmiştir. Miles ve Huberman (1994)’ın formülü ile araştırmanın güvenilirliğine bakılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri betimsel analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Corbin ve Strauss’a (2008) göre betimsel analizde, araştırmanın kavramsal ve kuramsal yapısının önceden net bir biçimde belli olduğu durumlarda, bu yapıya uygun olarak ele alınan temalara göre verilerin yorumu yapılmaktadır. Betimsel analiz; araştırma sorularından ve görüşme ve/veya gözlemlerde yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulması, bu çerçeveye göre verilerin işlenmesi ve sonuçlar yazılırken kullanılacak doğrudan alıntılarının seçilmesi, bulgular ve organize edilmiş verilerin tanımlanması ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmesi, son olarak da bulguların yorumlanması ve bulgular arasında neden - sonuç ilişkilerinin açıklanması biçiminde dört adımdan oluşmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2005).

Bu araştırmada betimsel analizin seçilmesinin nedeni, formdaki her bir sorunun birer tema kabul edilerek, araştırmadaki kuramsal çerçevenin temel boyutlarının oluşturulmuş olmasıdır. Verilerin kodlanması Sınıf Eğitimi alanında görev yapmakta olan üç öğretim elemanı ile gerçekleştirilmiştir. Soru formundaki her bir soru birer tema olarak kabul edilmiş ve bu temalarla görüşme kodlama anahtarı oluşturulmuştur. Elde edilen veriler okunarak, kodlamalar yapılmıştır. Uzmanlar ve araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak görüşme kodlama anahtarına her bir soru için işaretleme yapılmıştır. Bazı sorularda ailelerin birden fazla görüş bildirdikleri görülmüştür. Araştırmacı ve uzmanlar bir soru için aynı temayı işaretlemiş ya da hiçbir temayı işaretlememişse, bu durum “görüş birliği”, uzmanlar ve araştırmacı aynı soru için farklı temalar işaretlemişse, araştırmacının yapmış olduğu işaretleme temel alınarak, bu durum “görüş ayrılığı” olarak kabul edilmiştir. Araştırmacı ve uzman işaretlemelerinden “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” sayıları belirlenerek, Miles ve Huberman’ın (1994) güvenilirlik formülü olan Güvenirlik= (Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) × 100) formülü kullanılmıştır.

Bu formüle göre; güvenilirlik kat sayısı, görüş birliği bulunanların, görüş birliği bulunan ve görüş birliği bulunmayanların toplamına bölünüp 100 ile çarpılmasıyla hesaplanmıştır. Görüşme verileri üzerinde 46 kod ile görüş birliği sağlanırken, 3 kod üzerinde ise görüş ayrılığı yaşanmıştır. Görüş birliği ve görüş ayrılığı yaşanan kod sayıları formülde yerine konulup hesaplandığında, güvenilirlik %93.87 olarak hesaplanmıştır.

$$\text{Güvenirlik} = 46 \div (46+3) \times 100$$

Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde olması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 1994). Burada elde edilen sonuç, araştırma için güvenilir kabul edilmiştir. Bu aşamadan sonra veriler sayısallaştırılmış, frekans ve yüzdelerle tablolarda sunulmuştur. Verilerin yorumlanmasında, ailelere ait görüşler doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Bu alıntılarda ailelerin isimleri kullanılmamış, kodlanarak verilmiştir. K1, K2, K3 biçiminde katılımcı kısaltılarak kodlamalara başvurulmuştur. Araştırma verileri 2020 yılından önce toplandığı için, etik kurul izni alınmamakla birlikte, yine de araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallarına aykırı bir durum söz konusu olmayıp Araştırma ve Yayın Etiğine uyulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde ailelerin Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasına ilişkin görüşlerine ait bulgular ile görüşlerden alınan doğrudan alıntılar yer almaktadır.

Ailelere birinci soru olarak “Sizce empati nedir?” sorusu yöneltilmiş olup, bu sorunun yanıtları, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Ailelerin Empati Kavramına İlişkin Görüşleri

Kodlar	Frekans	Yüzde
--------	---------	-------

Kendini karşısındaki yerine koymak	83 (K2,K3,K4,K6,K7,K8,K9,K10,K11,K12,K13,K14,K15,K16,K18,K20,K21,K22,K23,K24,K25,K27,K28,K29,K30,K31,K32,K34,K35,K36,K37,K38,K39,K40,K42,K43,K44,K45,K46,K48,K49,K50,K51,K53,K54,K55,K56,K57,K58,K60,K61,K62,K63,K64,K65,K66,K67,K69,K70,K72,K73,K74,K75,K76,K77,K78,K80,K81,K82,K83,K84,K85,K87,K88,K89,K90,K91,K92,K93,K96,K97, K98,K99)	52.20
Başkalarını anlamaya çalışmak	54 (K1,K3,K5,K8,K9,K11,K12,K13,K16,K18,K19,K20,K21,K24,K26,K27,K30,K32,K33,K36,K37,K39,K41,K46,K47,K48,K50,K51,K55,K59,K60,K63,K64,K68,K69,K72,K73,K74,K76,K78,K79,K80,K82,K83,K84,K86,K89,K90,K91,K94,K95,K98,K99,K100)	33.96
Başkalarının duygularını hissetmek	17 (K1,K5,K10,K17,K22,K33,K34,K35,K40,K52,K53,K61,K70,K71,K75,K88,K97)	10.69
Başkalarının ne hissettiğini düşünmek	5 (K6,K42,K49,K80,K96)	3.14
Görüşler Toplamı	159	100

Tablo 1'e göre; empati kavramını, ailelerin %52.20'sinin "kendini karşısındaki yerine koymak", %33.96'sinin "başkalarını anlamaya çalışmak", %10.69'unun "başkalarının duygularını hissetmek" ve %3.14'inin de "başkalarının ne hissettiğini düşünmek" biçiminde tanımladıkları görülmektedir. Görüşler incelendiğinde genel olarak ailelerin empati kavramına yönelik görüşlerinin kavramı doğru ifade eder tarzda olduğu söylenebilir. Bu durum ailelerin empati kavramına yabancı olmadıkları ve bu kavrama yönelik bilgilerinin olduğu biçiminde yorumlanabilir. Ailelerin empati kavramına yönelik görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki şekildedir:

Empati kavramını, "kendini karşısındaki yerine koymak" biçiminde tanımlayan ailelerden K3 "*Empati kendimizi karşımızdaki kişilerin yerine koyabilmemizdir*", biçiminde tanımlarken, "başkalarını anlamaya çalışmak" biçiminde tanımlayan ailelerden K95 "*Empati diğer insanları anlayabilme çabasıdır*" biçiminde tanımlamıştır.

Ailelere ikinci soru olarak "Çocuklarınız hangi durumlarda empatik davranışlar sergiliyorlar" sorusu yöneltilmiş olup, bu sorunun yanıtları, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Ailelerin Çocuklarının Empatik Davranışlarına İlişkin Görüşleri

Kodlar	Frekans	Yüzde
Yardıma ihtiyacı olan birini gördüğü zaman	67 (K1,K3,K6,K7,K8,K10,K13,K14,K16,K17,K18,K20,K21,K22,K25,K26,K28,K29,K31,K32,K33,K36,K38,K39,K40,K42,K43,K45,K47,K49,K50,K51,K52,K54,K57,K59,K60,K62,K63,K64,K65,K66,K67,K68,K70,K71,K72,K75,K78,K79,K80,K81,K82,K84,K86,K87,K89,K90,K91,K92,K94,K95,K96,K97,K99,K100)	20.30
Engelli birini gördüğü zaman	51 (K2,K4,K5,K10,K13,K16,K19,K21,K23,K24,K26,K27,K28,K29,K30,K31,K32,K34,K35,K37,K38,K40,K42,K43,K46,K53,K57,K58,K59,K60,K64,K65,K67,K72,K73,K77,K78,K81,K82,K85,K86,K87,K88,K90,K91,K94,K95,K96,K97,K98,K100)	15.45
Birisi üzgün olduğu zaman	49 (K1,K3,K8,K9,K11,K12,K14,K17,K18,K20,K22,K25,K27,K28,K32,K34,K36,K39,K40,K45,K47,K48,K50,K51,K52,K54,K57,K60,K61,K62,K66,K67,K68,K69,K70,K71,K74,K75,K76,K79,K80,K83,K86,K88,K90,K91,K93,K94,K99)	14.84
Birine şiddet (fiziksel, duygusal vb) uygulandığı zaman	30 (K7,K11,K18,K19,K20,K21,K25,K31,K32,K41,K44,K48,K53,K55,K59,K61,K64,K69,K77,K79,K83,K85,K87,K88,K89,K90,K92,K93,K96,K97)	9.09
Yoksul birini gördüğü zaman	25 (K3,K10,K12,K17,K22,K23,K29,K34,K39,K42,K47,K53,K54,K58,K65,K73,K74,K75,K80,K84,K86,K91,K94,K95,K99)	7.57
Sokak hayvanlarını gördüğü zaman	21 (K12,K19,K20,K26,K30,K31,K36,K37,K43,K51,K57,K61,K68,K70,K78,K80,K84,K87,K90,K96,K100)	6.36
Çalışmak zorunda olan çocukları gördüğü zaman	19 (K1,K5,K13,K17,K28,K29,K32,K33,K40,K49,K58,K60,K64,K69,K73,K75,K77,K89,K94)	5.75
Ailesinin bir sıkıntısı olduğu zaman	18 (K8,K19,K23,K26,K30,K35,K38,K45,K46,K52,K55,K59,K65,K74,K76,K82,K85,K86)	5.45
Yaşlı birini gördüğü zaman	17 (K13,K20,K29,K33,K44,K47,K61,K62,K66,K67,K72,K73,K79,K81,K88,K90,K97)	5.15
Oyuncağı olmayan bir çocuk gördüğü zaman	13 (K5,K14,K30,K37,K43,K51,K53,K58,K60,K71,K75,K83,K100)	3.93

Birisi görevini yapmadığı zaman	11 (K7,K21,K44,K49,K64,K68,K77,K80,K81,K90,K98)	3.33
Kıyafeti eski olan çocuk gördüğü zaman	5 (K30,K55,K60,K69,K82)	1.51
Birini ağlarken gördüğü zaman	4 (K11,K24,K64,K85)	1.21
Görüşler Toplamı	330	100

Tablo 2'ye göre, ailelerin %20.30'u "yardıma ihtiyacı olan birini gördüğü zaman, %15.45'i "engelli birini gördüğü zaman" çocuklarının empatik davrandıklarını belirtmişlerdir. Görüşler incelendiğinde ailelerin çocuklarının empatik davranışlarını sıralayabildikleri görülmüştür. Bu durum ailelerin çocuklarının empatik davranışlarının farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ailelerin çocuklarının empatik davranışlarına ilişkin görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki şekildedir:

"Yardıma ihtiyacı olan birini gördüğü zaman empatik davranır" biçiminde görüş belirten ailelerden K87 "*Yardıma ihtiyacı olan birini gördüğümüz zaman örnek vermek gerekirse, birisi ağır bir şey taşıyor, zorlanıyorsa çocuğum yardım edelim mi bak taşıyamıyor diyerek o kişinin yerine kendisini koyuyor*" biçiminde görüş bildirirken, "engelli birini gördüğü zaman empatik davranır" biçiminde görüş belirten ailelerden K34 "*Oğlum, dışarı çıktığımız zaman yürüyemeyen ya da engelli olan kişileri görünce acaba nasıl yürüyor, çok zorlanıyor mu yürürken acaba gibi sorular soruyor bana.....Engelli birisi olsam ne yapardım, onların yollarda rahat yürümeleri için neler yapalım gibi sorular takılıyor kafasına...*" biçiminde görüş bildirmiştir.

Ailelere üçüncü soru olarak "Çocuklarınıza empati becerisini kazandırmak için neler yapıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiş olup, bu sorunun yanıtları, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.
Ailelerin Empati Becerisi Kazandırmaya İlişkin Görüşleri

Kodlar	Frekans	Yüzde
		19.03

Sen olsaydın ne yapardın sorusuyla düşünmesini sağlarıım	59 (K2,K3,K4,K8,K9,K10,K11,K15,K16,K19,K20,K21,K23,K24,K25, K29,K31,K33,K37,K38,K40,K41,K44,K46,K48,K49, K50,K54,K55,K56,K58,K59,K60,K61,K62,K63,K65,K66, K68, K69,K73,K74,K75,K76,K78,K79,K81,K83,K84,K86, K87,K88,K90,K91,K93,K94,K95,K97, K98,K100)	
Empatik davranmasını telkin ederim	52 (K1,K5,K6,K7,K12,K13,K14,K17,K18,K20,K22,K26,K27, K28, K30,K32, K34, K35, K36, K37, K39, K41, K42, K43, K45, K47, K49, K50, K51, K52, K53, K57, K60, K61, K64, K65, K66, K67, K70, K71, K72, K75, K77, K80, K82, K84, K85, K86, K89, K92, K96, K99)	16.77
Empatik davranışını takdir ederim	40 (K6,K9,K10,K15,K16,K22,K23,K24,K25,K31,K34,K35, K36,K37,K39,K40,K43,K44,K48,K50,K55,K58,K61,K62, K63,K67,K69,K70,K71,K74,K75,K76,K77,K80,K81,K91, K92,K94,K96,K97)	12.90
Yaşadığı olumsuz durumla ilgili sorular sorarım	28 (K10,K16,K17,K18,K20,K25,K28, K30,K32,K33, K36,K44, K47,K50,K55,K58,K61,K66,K72,K75,K84,K85,K88,K89, K93,K95,K98,K100)	9.03
Duygularını açığa çıkarmak için konuştururum	27 (K3,K12,K17,K19,K21,K25,K29,K33,K38,K39,K42,K49,K51,K5 3K57,K59,K65,K67,K71,K72,K76,K81,K83,K87,K89,K91,K93)	8.70
Empatiyle ilgili filmler izlemelerini sağlarıım	22 (K8,K14,K15,K21,K27,K31,K34,K35,K42,K47,K49,K60, K63,K69,K74,K81,K82,K86,K91,K94,K96,K98)	7.09
Empatiyle ilgili hikayeler okumasını sağlarıım	20 (K1, K13, K17, K24, K36, K40, K44, K48, K51, K53, K59, K64, K66, K71, K78, K83, K87, K90, K99)	6.45
Duygularını paylaşmasını öğütlerim	18 (K19,K21,K23,K27,K34,K35,K36,K41,K54,K58,K60,K66, K68, K72,K75,K76,K81,K85)	5.80
Çocuğumun yanında diğer insanları suçlayıcı konuşmam	13 (K4,K14,K22,K28,K39,K49,K50,K52,K67,K70,K74,K91, K97)	4.19
Çocuğumla birlikte aç hayvanları besleriz	11 (K10,K14,K22,K51,K57,K62,K69,K78,K86,K91,K100)	3.54

İhtiyacı olan komşularımıza yardım ederiz	9 (K7,K15,K39,K40,K52,K69,K77,K84,K96)	2.90
Çocuğuma model olurum	6 (K31,K41,K45,K56,K67,K90)	1.93
Çocuğumun sevmediği birisinin olumlu yönlerini gösteririm	3 (K20,K71,K80)	0.96
Çocuğumla rol değişimi yaparız	2 (K40,K63)	0.64
Görüşler Toplamı	310	100

Tablo 3'e göre, ailelerin %19.03'unun "sen olsaydın ne yapardın sorusuyla düşünmesini sağlarıım", %16.77'sinin "empatik davranmasını telkin ederim" yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Görüşler incelendiğinde empati eğitiminde "sen olsaydın ne yapardın sorusu" en tipik ve en uygun soru olduğundan (Kaya, 2011) ailelerin bu soruyla çocuklarının olaylar karşısında düşünmelerini sağlamaları çocuklarına empati becerisini kazandırma yönünde güzel bir adım olduğu söylenebilir. Ne var ki ailelerin %16.77'sinin "empatik davranmasını telkin ederim" yönünde görüş bildirmeleri ailelerin empati becerisini kazandırmada eksiklerinin olduğu biçiminde yorumlanabilir. Çünkü empati becerisi sadece söyleme ve telkin etmeyle kazandırılacak bir beceri olmayıp, model olma (Karagüven, 2015) gibi yaklaşımlarla geliştirilebilecek bir beceridir. Ne yazık ki ailelerin sadece %1.93'ünün empati becerisini kazandırmada model olma yönünde görüş bildirmesi düşündürücüdür. Ailelerin çocuklarına empati kazandırmaya yönelik görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki şekildedir:

"Sen olsaydın ne yapardın sorusuyla düşünmesini sağlarıım" biçiminde görüş belirten ailelerden K62 "Kızıma empati becerisini verirken bu durumda sen olsan ne yaparsın, nasıl davranırsın" diye soruyorum, karşı tarafın yerindeymiş gibi onun bu durumu düşünmesini ve hissetmesini sağlıyorum..." biçiminde görüş bildirirken, "empatik davranmasını telkin ederim" biçiminde görüş bildiren ailelerden K28 "Zor bir durumda kalan bir kişiyi bu yoksul bir kişi olabilir, yaşlı olabilir, gördüğümüzde oğluma empati yapmasını söylerim" biçiminde görüş bildirmiştir.

Ailelere dördüncü soru olarak "Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasına yönelik hangi etkinlikler yapılmıştır?" sorusu yöneltilmiş olup, bu sorunun yanıtları, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.

Ailelerin Sosyal Bilgiler Dersinde Yapılan Empati Etkinliklerine İlişkin Görüşleri

Kodlar	Frekans	Yüzde
Sosyal Bilgiler dersinde yapılan empati etkinliklerinden haberdar değilim	67 (K1,K3,K4,K6,K7,K8,K9,K10,K12,K15,K16,K17,K19,K21,K23,K26,K27,K28,K29,K30,K32,K33,K35,K36,K37,K39,K41,K42,K43,K45,K46,K47,K48,K50,K52,K53,K54,K55,K58,K59,K60,K61,K63,K65,K67,K68,K69,K70,K72,K73,K74,K76,K78,K79,K81,K82,K84,K85,K87,K88,K89,K91,K92,K95,K96,K97,K99)	55.37
Sosyal Bilgiler dersinde yapılan empati etkinlikleri olarak, •Hayvan barınağına gezi düzenlendi	9 (K13,K34,K38,K49,K57,K66,K71,K75,K83)	7.43
•Huzurevine gezi düzenlendi	8 (K2,K11,K14,K62,K77,K83,K86,K94)	6.61
•Engelli olsaydım neler hissederdim drama etkinliği yapıldı	6 (K11,K18,K44,K64,K71,K98)	4.95
•Mülteci bir çocuk olsam ne hissederdim konulu kompozisyon yazıldı	6 (K20,K34,K40,K71,K80,K86)	4.95
•Mahallede yaşayan bir yaşlı ziyaret edildi	5 (K5,K22,K62,K64,K90)	4.13
•Zihinsel engelli bir kardeşim olsaydı konulu kompozisyon yazıldı	5 (K2,K14,K34,K38,K51)	4.13
•Empati ile ilgili resim yapıldı	5 (K24,K75,K83,K93,K100)	4.13
•Ders kitabında yer alan etkinlikler yapıldı	4 (K5,K14,K44,K62)	3.30
•Milli Mücadele kahramanlarına mektup yazıldı	2 (K25,K93)	1.65
•Yardıma muhtaç çocuklar için oyuncak toplama	2 (K51,K56)	1.65

kampanyası düzenlendi		
•Empati ile ilgili oyun oynandı	2 (K31,K64)	1.65
Görüşler Toplamı	121	100

Tablo 4'e göre, ailelerin %55.37'si "Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisi ile ilgili etkinliklerden haberdar değilim" yönünde görüş bildirmiştir. Bu durum ailelerin çocuklarının derslerine karşı yeteri kadar ilgili olmamasıyla ya da öğretmenlerin aile katılım etkinliklerine aileleri yeteri kadar dahil etmeyişiyle açıklanabilir. Ailelerin %44.63'ü Sosyal Bilgiler dersinde yapılan etkinliklerden haberdar olup bu etkinliklere örnekler vermişlerdir. Etkinliklere örnekler veren ailelerin %7.43'ü "hayvan barınağına gezi düzenlendi", %6.61'i "huzurevine gezi düzenlendi", %4.95'i "engelli olsaydım neler hissederdim drama etkinliği yapıldı", %4.95'i "mülteci bir çocuk olsam ne hissederdim konulu kompozisyon yazıldı" yönünde görüş bildirmiştir. Ailelerin görüşleri incelendiğinde bu etkinliklerin çoğunluğunun hayvan, yaşlı, engelli ve mülteci çocukları anlamaya yönelik etkinlikler olduğu söylenebilir. Ailelerin %1.65'i derste milli mücadele kahramanlarına mektup yazılarak tarihsel empatiyle ilgili bir etkinlik yapıldığı yönünde görüş bildirmiştir. Sadece ailelerin %1.65'inin bu yönde görüş bildirmesi bu yöntemin derste sık kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ailelerin Sosyal Bilgiler dersinde yapılan empati etkinliklerine ilişkin görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki şekildedir:

"Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisi ile ilgili etkinliklerden haberdar değilim" yönünde görüş bildiren ailelerden K54 "*Sosyal Bilgiler dersinde empati ile ilgili neler yapıldığı konusunda herhangi bir bilgim yok. Bu derste öğretmen konuyla ilgili soru veriyor, genelde test çözüyorlar. Böyle etkinlikler yapılmadığını düşünüyorum.*" biçiminde görüş bildirirken, "Sosyal Bilgiler dersinde yapılan etkinliklerden haberdarım" yönünde görüş bildirerek bu etkinliklere örnekler veren ailelerden K71 "*Sosyal Bilgiler dersinde empati ile ilgili etkinlikler yapılıyor. Örneğin, öğretmenimiz çocuklardaki hayvan sevgisini pekiştirmek onların empatilerini geliştirmek için onları hayvan barınağına götürdü.*" biçiminde görüş bildirmiştir.

Ailelere beşinci soru olarak "Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasına ilişkin önerileriniz nelerdir?" sorusu yöneltilmiş olup, bu sorunun yanıtları, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.
Ailelerin Empati Becerisinin Kazandırılmasında Önerilere İlişkin Görüşleri

Kodlar	Frekans	Yüzde
--------	---------	-------

Okulda yapılan etkinliklerle ilgili ailelere bilgi verilmeli	72 (K1,K4,K5,K6,K7,K8,K9,K10,K12,K14,K15,K16,K17,K19,K21,K23,K25,K26,K27,K28,K29,K30,K31,K32,K33,K35,K36,K37,K39,K40,K41,K42,K44,K45,K46,K47,K48,K50,K51,K52,K53,K54,K55,K58,K59,K60,K61,K63,K65,K67,K68,K69,K70,K72,K73,K74,K76,K78,K79,K81,K82,K83,K84,K85,K87,K88,K89,K91,K92,K93,K95,K97)	27.48
Okulda yapılan belirli etkinliklere aileler de katılmalı	59 (K3,K4,K6,K7,K9,K10,K15,K16,K17,K19,K21,K23,K26,K27,K28,K29,K30,K32,K33,K35,K36,K37,K41,K42,K43,K45,K46,K47,K48,K50,K52,K53,K54,K58,K59,K60,K61,K63,K67,K68,K69,K70,K72,K73,K74,K76,K78,K79,K81,K82,K84,K85,K87,K88,K91,K92,K96,K97,K99)	22.51
Sosyal Bilgiler dersinde empati etkinliklerine daha çok yer verilmeli	45 (K4,K7,K8,K10,K15,K19,K21,K23,K26,K27,K28,K30,K32,K33,K35,K40,K41,K42,K47,K48,K52,K53,K54,K55,K60,K61,K63,K65,K67,K68,K70,K72,K73,K74,K78,K79,K81,K82,K84,K85,K87,K88,K89,K91,K95)	17.17
Okulda ailelere yönelik empati eğitimleri verilmeli	38 (K2,K4,K7,K11,K12,K14,K18,K20,K23,K25,K34,K36,K37,K38,K43,K44,K49,K50,K54,K57,K62,K63,K64,K66,K68,K69,K70,K71,K72,K75,K77,K80,K83,K86,K88,K93,K94,K98)	14.50
Öğretmenlerin empati becerisi olmalı	27 (K5,K6,K7,K14,K19,K21,K22,K27,K30,K35,K40,K41,K44,K47,K51,K56,K62,K64,K69,K70,K72,K79,K83,K84,K88,K90,K97)	10.30
Okul yöneticilerinin empati becerisi olmalı	21 (K2,K8,K10,K14,K16,K24,K25,K31,K34,K38,K40,K41,K48,K51,K64,K75,K77,K83,K89,K93,K100)	8.01
Görüşler Toplamı	262	100

Tablo 5'e göre, ailelerin %27.48'i "okulda yapılan etkinliklerle ilgili ailelere bilgi verilmeli", %22.51'i "okulda yapılan belirli etkinliklere aileler de katılmalı" yönünde görüş bildirmişlerdir. Görüşler incelendiğinde ailelerin empati de dahil etkinlikler hakkında bilgilendirilmek istedikleri, bazı etkinliklere de katılmak istedikleri söylenebilir. Ailelerin empati becerisinin kazandırılmasındaki önerilere ilişkin görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıdaki şekildedir:

“Okulda yapılan etkinliklerle ilgili ailelere bilgi verilmeli” biçiminde yanıt veren ailelerden K12 “*Sosyal Bilgiler dersinde ya da okulda çoğu etkinlikten haberimiz olmuyor. Dolayısıyla da empati ile ilgili ne yapıldığını bilmiyorum. Bunun için böyle etkinliklerde bize bilgi verilsin. Bizim de haberimiz olsun.*” biçiminde görüş bildirirken, “okulda yapılan belirli etkinliklere aileler de katılmalı” biçiminde yanıt veren ailelerden K43 “*Empati etkinlikleri olabilir başka etkinlikler olabilir, okulda yapılan etkinliklerin hepsine olmasa da öğretmenin ve okul idaresinin uygun gördüğü etkinliklere katılmak isterim. Okulda neler yapıldığını bilirse çocüğümün öğrendiklerini evde pekiştirebilirim.*” biçiminde görüş bildirmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ailelerin empati kavramına ilişkin görüşleri kapsamında empati kavramını, ailelerin %52.20’si “kendini karşısındakinin yerine koymak”, %33.96’sı “başkalarını anlamaya çalışmak”, %10.69’u “başkalarının duygularını hissetmek” ve %3.14’inin de “başkalarının ne hissettiğini düşünmek” biçiminde tanımlamaktadırlar. Genel olarak ailelerin empati kavramını, kavramı doğru ifade eder tarzda tanımlamış oldukları söylenebilir. Ütkür’ün (2018) “öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu empatiyi karşısındakinin yerinde olmak ve karşısındakinin anlamaya çalışmak biçiminde tanımlamışlardır” bulgusu araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir.

Ailelerin çocukların hangi durumlarda empatik davrandıklarına dair görüşleri kapsamında, ailelerin %20.30’u “yardıma ihtiyacı olan birini gördüğü zaman, %15.45’i “engelli birini gördüğü zaman” çocuklarının empatik davrandıklarını belirtmektedirler. Görüşler incelendiğinde ailelerin çocuklarının empatik davranışlarını sıralayabildikleri görülmektedir. Bu durum, çocukların empatik davranışlar sergileyebildiklerini ve ailelerin çocuklarının empatik davranışlarının farkında olduğu şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın bu bulgusu, Kabapınar’ın (2004) 7-8 yaş grubu ilkokul öğrencilerine çeşitli empati rollerinin verildiği, öğrencilerin seçtikleri rolü kendilerini yerine koyarak, resimle duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinin istendiği çalışmasında, “öğrenciler empati sürecine girebilmişlerdir” bulgusu ve Ezginci’nin (2009) 3. ve 5. sınıf öğrencilerinin belli konular seçerek empati çalışması yapmalarının istendiği araştırmasında, “öğrenciler empati kurmada başarılı olmuşlardır” bulgusu da araştırmanın bu bulgusu ile örtüşmektedir.

Ailelerin çocuklarına empati becerisini kazandırmaya ilişkin görüşleri kapsamında ailelerin %19.03’ünün “sen olsaydın ne yapardın sorusuyla düşünmesini sağlarım”, %16.77’sinin “empatik davranmasını telkin ederim” yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Görüşler incelendiğinde empati eğitiminde “sen olsaydın ne yapardın” sorusu empati becerisini kazandırmada kişinin aynı olay karşısında sergileyeceği tutum ve vereceği tepkinin ölçülmesinde kullanılabilir en tipik ve en uygun soru olduğundan (Kaya, 2011) ailelerin bu soruyla çocuklarının olaylar karşısında düşünmelerini sağlaması çocuklarına empati becerisini kazandırma yönünde güzel bir adım olduğu söylenebilir. Ailelerin %16.77’si çocuklarının empati becerilerini telkin yoluyla geliştirdiklerini belirtmektedir. Karagüven (2015) ise bu bulgunun aksine

empatinin, söyleyerek değil model alınarak öğrenilmesi gerektiğini, dolayısıyla yetişkinlerin empati eğitiminde model olmaları gerektiğini savunmaktadır. Ne yazık ki ailelerin sadece %1.93'ünün empati becerisini kazandırmada model olma yönünde görüş bildirmesi düşündürücüdür. Ailelerin %8.70'i "empati becerisini kazandırmada çocuklarının duygularını açığa çıkarmak için onunla konuştuklarını" ifade etmektedirler. Clarke'ın (1984) "okul çağındaki çocukların hislerinden ve problemlerinden bahsetmesini isteyen anne-baba, çocukları üzerinde empati geliştirme konusunda olumlu yönde etki yapmaktadır" bulgusu araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir. Ailelerin sadece %0.64'ünün ise, çocuklarının empati becerilerini rol değişimi yaparak geliştirdikleri yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Strayer ve Roberts'ın (1989), 6 yaşında 51 çocukla, empati ile rol almanın, evde ve okulda çocukların sosyal davranışlarına etkisini, çocukların duygusal empatilerinin ebeveynlerin kendi empatileriyle, ebeveynlerin çocuk empati algılarıyla ilişkilerini inceledikleri araştırmalarında, empati ve rol almanın birbiriyle ilişkili olduğu, çocukların empatisi ile ailede bildirilen prososyal davranışlarla pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır" bulgusu araştırmanın bu bulgusunu desteklemektedir.

Ailelerin empati becerisinin kazandırılmasında Sosyal Bilgiler dersinde yapılan etkinliklere ilişkin görüşler kapsamında; ailelerin %55.37'si "Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisi ile ilgili etkinliklerden haberdar değilim" yönünde görüş bildirmiştir. Bu durum ailelerin çocuklarının derslerine karşı yeteri kadar ilgi göstermeyişiyle açıklanacağı gibi, öğretmenlerin aile katılım etkinliklerine aileleri yeteri kadar dahil etmeyişiyle de açıklanabilir. Selanik Ay ve Aydoğdu'nun (2016) "sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu sınıf ortamında aile katılımına olumlu bakmamakla birlikte, öğretmenlerin bir kısmı da sınıf ortamında aile katılımını zararlı bulmaktadır" bulgusu araştırmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Ailelerin %44.63'ü Sosyal Bilgiler dersinde yapılan etkinliklerden haberdar olup bu etkinliklere örnekler vermişlerdir. Etkinliklere örnekler veren ailelerin %7.43'ü "hayvan barınağına gezi düzenlendi", %6.61'i "huzurevine gezi düzenlendi", %4.95'i "engelli olsaydım neler hissederdim drama etkinliği yapıldı", %4.95'i "mülteci bir çocuk olsam ne hissederdim konulu kompozisyon yazıldı" yönünde görüş bildirmiştir. Ailelerin görüşleri incelendiğinde bu etkinliklerin hayvan, yaşlı, engelli ve mülteci çocukları anlamaya yönelik etkinlikler olduğu göze çarpmaktadır. Fescbahs ve Fescbahs'ın (2009) yoksulluk hakkında bilgi edinme, hastaneleri ziyaret etme, evsiz barınaklarında vakit geçirme, dezavantajlı gruplara yardım eden etkinliklere katılmanın empati eğitiminde kullanılabileceğini belirtmesi araştırmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Ailelerin %4.95'inin "engelli olsaydım neler hissederdim drama etkinliği yapıldı" yönünde görüş belirten araştırma bulgusu, Altınova ve Çiftçi'nin (2012), "yaratıcı drama uygulaması öğrencilerin empati becerisi ve empatik eğilimleri üzerinde etkisi olmuş, yaratıcı drama dersine katılan öğrencilerin empati düzeyleri, derse katılmayan öğrencilere oranla anlamlı bir artış göstermiştir" bulgusuyla ve Oğuz ve Altun'un (2011) "yaratıcı drama konusunda

eğitim alan öğretmenlerin yaratıcı dramaya yönelik tutumları ile empati eğilimleri arasında olumlu bir ilişki vardır” bulgusuyla örtüşmektedir. Ailelerin %4.13’ü “empati ile ilgili resim yapıldı” yönünde görüş belirtmişlerdir. Osier ve Fox’un (2001), çocukların yazı ve çizim kullanarak değişen duygu durumlarını çizerek ve problem çözme açıklamalarını paylaşarak, başkalarının duygularına etkin olarak dahil olduğunu ve dolayısıyla daha empatik hale geldiğini belirtmesi araştırmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Ailelerin sadece %1.65’i “milli mücadele kahramanlarına mektup yazılarak tarihsel empatiyle ilgili bir etkinlik” yapıldığı yönünde görüş bildirmiştir. Oysaki, Gehlbach’ın (2004) “Sosyal Bilgiler dersinde tarihsel empati etkinliklerinin öğrencilerin başarısını artırdığı” bulgusuna rağmen aile görüşlerine göre derste tarihsel empati etkinliğinin yeterince kullanılmadığı söylenebilir.

Ailelerin empati becerisinin kazandırılmasında önerilere ilişkin görüşleri kapsamında, ailelerin %27.48’i “okulda yapılan etkinliklerle ilgili ailelere bilgi verilmeli”, %22.51’i “okulda yapılan belirli etkinliklere aileler de katılmalı” yönünde görüş bildirmişlerdir. Görüşler incelendiğinde ailelerin çoğunluğunun empati de dahil etkinlikler hakkında bilgilendirilmek ve bazı etkinliklere de katılmak istedikleri söylenebilir. Strayer ve Roberts’ın (2004), 5-13 yaş arasında çocuk ve ailelerinin katıldığı araştırmadan çıkan, “çocukların empatileri ile ailelerinin empatileri arasında ilişki olduğu bulunmuştur” bulgusu, Kestenbaum vd.’nin (1989), “anne-baba ihmalkarlığının, çocukların empati geliştirme konusunda olumsuz etkileri olduğu sonucuna varılmıştır” bulgusu ile Tong vd.’nin (2012), “ebeveyn tutumunun çocuklarda empati gelişimi ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır” bulgusu da ailelerin empati sürecine dahil edilmesi gerektiğini desteklemektedir. Ailelerin %10.30’u “öğretmenlerin empati becerisi olmalı” yönünde görüş bildirmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu, Rogers’ın (1975) “öğretmenlerin empati düzeyleri öğrencilerin akademik başarılarına etki yapmaktadır” bulgusuyla, Sinclair ve Fraser’ın (2002) “empati eğitimine katılan öğretmenlerin sınıf ortamında öğrencilerinde empatiyi artırmışlardır” bulgusuyla ve Yüksel’in (2004) “empati düzeyi düşük olan öğretmenin öğrencilerinin empati düzeylerinin düştüğü görülmektedir” bulgusuyla örtüşmektedir. Ailelerin %8.01’inin “okul yöneticilerinin empati becerisi olmalı” yönünde görüş belirten araştırma bulgusu da, Vural’ın (2008) “yöneticilerin empati düzeyi, %41.70’inin düşük, %29.20’sinin orta, %29.20’sinin ise yüksek bulunmuştur” bulgusuyla örtüşmektedir.

Araştırma sonuçlarının ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Ailelere çocuklarının empati beceri gelişimini desteklemek için empati eğitimi verilebilir.
- Aileler okullarda daha çok aile katılım etkinliklerine katılmaya teşvik edilebilir.

- Öğretmenlere MEB tarafından empati becerisini destekleyen öğrenme yöntemlerini konu alan hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Araştırmacılar için ailelere yönelik Empati Eğitim Programı uygulanarak, çocukların empati becerisinin ne düzeyde gelişme gösterdiğine bakılabilir.

Çıkar Çatışması ve Etik Bildirimi

Yazar, tüm etik kurallara uyduğunu bildirmiştir.

Kaynakça

- Akdağ, H. (2008). *İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğretmen ve öğrenci açısından uygulama dönütleri (Konya ili örneği)* (Tez No. 227887). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Alisinanoğlu, F. & Köksal, A. (2000). Gençlerin ben durumları ve empatik becerilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 11-16.
- Arslan, Y. (2016). Kim daha iyi empati kuruyor-empati üzerine mikro bir sosyolojik araştırma. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (2/1), 51-64.
- Altınova, H. H. & Çiftçi, E. G. (2012). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin empati becerisine etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 133-149. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000023
- Clarke, P. (1984). What kind of discipline is most likely to lead to empathic behaviour in classrooms. *History And Social Science Teacher*, 19(4), 240-241.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Sage.
- Coşkun Keskin, S. (2007). *Sosyal bilgiler derslerinde empati becerilerine dayalı tekniklerin kullanılması* (Tez No. 210291). [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Cotton, K. (2001). *Developing empathy in children and youth*. Northwest Regional Educational Laboratory.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Pearson.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri* (M., Bütün & S.B., Demir, Çev.). Siyasal Kitap (Orijinal eserin basım tarihi 2013, 3. Baskı).
- Çelikkaya, T., Yıldırım, T. & Kürümlüoğlu, M. (2019). Öğrenciler ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin programdaki becerilere ilişkin beceri hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 111-132. <https://doi.org/10.33206/mjss.482103>
- Dev, N. (2010). *İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceriler açısından karşılaştırılması* (Tez No. 262403). [Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Dökmen, Ü. (2002). *İletişim çatışmaları ve empati*. (18.Baskı). Sistem Yayıncılık.
- Eisenberg, N. & Strayer, J. (1987). Critical issues in the study of empathy. N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.). *In Empathy and its development* (pp.3-13). Cambridge University Press.
- Ezginci, H.Y. (2009). İlköğretim öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi. *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 117, 10-17.
- Feshbach, N. D. (1990). Parental empathy and child adjustment maladjustment. Eisenberg, N. & Strayer, J. (Eds.), *In Empathy and its development* (pp. 271-292). Cambridge University Press.

- Feshbach, N. D. & Feshbach, S. (2009). The social neuroscience of empathy. Decety, J. & Ickes, W.(Eds.), *In Empathy and education* (pp. 85-99). The MIT Press.
- Gehlbach, H. (2004). Social perspective taking: A facilitating aptitude for conflict resolution, historical empathy, and social studies achievement. *Theory and Research in Social Education*, 32, 39-55. <https://doi.org/10.1080/00933104.2004.10473242>
- Genç, S. Z. & Kalafat, T. (2010). Öğretmen adaylarının empatik becerileri ile problem çözme becerileri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 135-147.
- Goleman, D.P. (2011). *Duygusal zekâ neden IQ'dan daha önemlidir?* (B., Seçkin Yüksel, Çev.). Varlık Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1996).
- Gürüz, D. & Eğinli, A.T. (2014). *İletişim becerileri*. Nobel Yayıncılık.
- Hoffman, M. L. (1979). Development of moral thought, feeling and behavior. *American Psychologist*, 34(10), <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.34.10.958>
- Kabapınar, Y. (2004). İlköğretimdeki hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde kullanılacak bir öğretim etkinliği olarak resim çizimi yoluyla empati. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20, 85-100.
- Kabapınar, Y. (2005). Uygulama ve değerlendirme ölçütleriyle hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretiminde kullanılacak bir öğretim yöntemi olarak empati. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 119-142.
- Kalliopuska, M. (1992, March 23-27). *Holistic empathy education among preschool and school children*. [Oral presentation]. Paper Present at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man, Prague.
- Kalliopuska, M. & Titinen, U. (1991) Influence of two developmental programmes on the empathy and prosociability of pre-school children. *Perceptual and Motor Skills*, 72, 323-328. <https://doi.org/10.2466/pms.1991.72.1.323>
- Karagüven, M. H. Ü. (2015). Empati ve sosyal zeka. *International Journal of Social Science*, 34, 187-197. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2813>
- Karaman, F. (2018). Almanca öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeyi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 8(1/1), 52-57.
- Kaya, N. B. (2011). *Sosyal Bilgiler (4. ve 5. sınıf) öğretim materyallerinde empati becerisinin amaç, kapsam ve etkililik boyutlarında incelenmesi* (Tez No. 298601). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Keen, S. (2007). *Empathy and the novel*. Oxford University Press on Demand.
- Kestenbaum, R., Farber, E. A. & Sroufe, L. A. (1989). Individual differences in empathy among preschoolers: relation to attachment history. *New Directions for Child Development*, 44, 51-64. <https://doi.org/10.1002/cd.23219894405>
- Köksal, A. (2005). Erken çocukluk döneminde empati gelişimi. *Çocuk Dergisi*, 51, 12-13.
- Krznaric, R. (2008). *You are therefore I am: How empathy education can create social change*. Oxfam GB Research Report.
- Kuzgun, Y. (2000). *İlköğretimde rehberlik*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6, 7. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications.
- Morris, R. V. (1998). Common threads: how to translate best practices into teaching. *Journal of Social Studies Research*, 22 (2), 11-18.
- Oğuz, A. & Altun, E. (2011, April 27-29). *Öğretmen adaylarının yaratıcı dramaya yönelik tutumları ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Oral presentation]. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya, Turkey.
- Osier, J. L. & Fox, H. P. (2001). *Settle conflicts right now!: A step-by-step guide for K-6 classrooms*. Corwin Press.

- Özcan, C., Oflaz, F. & Türkbay, T. (2003). Dikkat eksikliği, aşırı hareketlilik bozukluğu ve binişik karşı olma-karşı gelme bozukluğu olan çocukların anne babalarının empati düzeylerinin karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(3),108-114.
- Özgan, H. (1999). *Lise öğrencilerinin algılanan empatik sınıf atmosferi tutumları ile başarı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 92216). [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 13-23.
- Rieffe, C., Ketelaar, L. & Wiefferink, C. H. (2010). Assessing empathy in young children: construction and validation of an empathy questionnaire (EmQue). *Personality and Individual Differences*, 49(5), 362-367. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.046>
- Rogers, C. R. (1975). Empathic: An unappreciated way of being. *The counseling psychologist*, 5(2), 2-10. <https://doi.org/10.1177/001100007500500202>
- Sayın, K. B. (2010). *İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin empati becerileri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişki* (Tez No. 278769). [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Selanik Ay, T. & Aydoğdu, B. (2016). Sınıf öğretmenlerinin aile katılımına yönelik yörüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 562-590. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.04626>
- Sinclair, B. & Fraser, B. J. (2002). Changing classroom environments in urban middle schools. *Learning Environments Research*, 5, 301-328. <https://doi.org/10.1023/A:1021976307020>
- Strayer, J. & Roberts, W. (1989). Children's empathy and role taking: child and parental factors, and relations to prosocial behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 10(2), 227-239. [https://doi.org/10.1016/0193-3973\(89\)90006-3](https://doi.org/10.1016/0193-3973(89)90006-3)
- Strayer, J. & Roberts, W. (2004). Children's anger, emotional expressiveness, and empathy: Relations with parents' empathy, emotional expressiveness, and parenting practices. *Social Development*, 13(2), 229-254. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2004.000265>
- Türk Dil Kurumu (2018). <http://www.tdk.gov.tr> adresinden 11 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.
- Tong, L., Shinohara, R., Sugisawa, Y., Tanaka, E., Yato, Y., Yamakawa, N. Japan & Children's Study Group. (2012). Early development of empathy in toddlers: effects of daily parent-child interaction and home-rearing environment. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(10), 2457-2478. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00949>
- Türnüklü, A. (2004). Okullarda sosyal ve duygusal öğrenme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 37, 136-157.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda empatinin gelişimi: empatinin gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 36(176), 134-148.
- Ütkür, N. (2018). Öğretmen adaylarının hayat bilgisi dersinde empatiye yönelik görüş ve etkinlik önerileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 386-408. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.303910>
- Vural, Ö. (2008). *Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin liderlik özellikleri ve empatik becerilerinin incelenmesi* (Tez No. 179704). [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, S. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde empati. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 1-19. <https://dergipark.org.tr/en/pub/rteusbe/issue/28637/354018>
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000152301/5000138110.pdf>

Extended Abstract

In order for children to adapt to society and the environment, they need to acquire some vital skills. One of these skills is the skill of empathy. Empathy skill is defined as being able to put oneself in someone else's shoes in feeling and thinking. One of the courses that empathy training can be given in schools is the Social Studies course. With the use of empathy in Social Studies lesson, individuals who are compatible with the society, who organize their lives according to democratic rules, who have high social sensitivity, who are open to innovations and who can adapt to change can be raised. Empathy skill was included in the 2005 Social Studies curriculum for the first time, and it is striking that this skill remained among the 27 skills in the 2017 Social Studies curriculum. Empathy skill is included in the "Individual and Society" and "Global Connections" learning area in the 4th grade Social Studies curriculum 2017.

Considering that empathy skill has been established in the family from an early age and shaped at school, it becomes important to take families' opinions about empathy skill. This study is thought to be an important study in terms of knowing family views about the empathy skill that is anticipated to be taught in Social Studies lesson and ensuring that families become a role model in giving this skill to their children. At this point, it is aimed to reveal the empathy skill, which is one of the skills that should be acquired in the Social Studies lesson, according to family views.

The case study was used in the research. The data were collected with an open-ended questions developed by the researcher. Participants in the study were the families of 4th grade students studying at a public primary school in Tepebaşı district of Eskişehir in the spring semester of the 2018-2019 academic year. From each of these 4th grades, 15 families were randomly selected and asked to fill in the developed open-ended questions. The open-ended questions was applied to 120 families. It was decided to include 100 open-ended questions in the scope of the study, by excluding the incomplete, incoming and empty open-ended questions from the scope of the research. Descriptive analysis technique was used in analyzing the research data. The qualitative data obtained were digitized and presented in tables with frequencies and percentages. At the same time, direct quotations containing the opinions of the families were included.

According to the research findings; It was observed that 52.20% of families defined the concept of empathy as putting themselves in the other's shoes and 33.96% of families as trying to understand others. In general, it can be said that families have defined the concept of empathy in a correct manner.

20.30% of families stated that their children behave empathically when they see someone in need of help and 15.45% of families when they see a disabled person. When the opinions were examined, it was seen that most of the families were able to list the emphatic behavior of their children.

19.03% of families stated that I would make them think with the question what would you do if you were and 16.77% of families stated that I would suggest them to behave empathically. When the opinions are examined, it is among the methods that can be applied to make the child think with the question of "What would you do if

you were" in empathy education and it can be said that families' use of this method is a good step towards gaining empathy skills to their children.

55.37% of families stated that they were not aware of the activities related to empathy skills in the Social Studies course. This situation can be explained by the parents not showing enough interest in their children's lessons, as well as by the teachers' not including families enough in family participation activities.

27.48% of families stated that families should be informed about the activities at school and 22.51% of families stated that families should participate in certain activities at school. When the opinions are examined, it is seen that the families want to be informed about activities including empathy and to participate in some activities. Based on the research results, recommendations have been developed:

- Empathy training can be given to families.
- Families can be encouraged to participate in family participation activities at schools.
- In-service trainings on empathy skills can be given to teachers.
- For researchers, children's empathy skills can be measured by applying the Empathy Training Program for families.